

الذم
الرحمن
الرحمن

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
در رشته مطالعات منطقه‌ای، گرایش آمریکای شمالی

عنوان:

ارزیابی تاثیر تحریم‌های هوشمند اقتصادی ایالات متحده آمریکا
بر تغییر رفتار جمهوری اسلامی ایران

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر اردشیر سنایی

استاد مشاور:

سرکار خانم دی‌دخت صادقی

پژوهشگر:

اکبر رضائی

پاییز ۱۳۹۱

تعهدنامه اصالت پایان‌نامه کارشناسی ارشد

اینجانب اکبر رضائی دانش‌آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۷۰۸۵۰۱۱۱۰۰ در رشته مطالعات منطقه‌ای گرایش آمریکای شمالی که در تاریخ ۱۳۹۱/۸/۲۸ از پایان‌نامه خود تحت عنوان "ارزیابی تاثیر تحریم‌های هوشمند اقتصادی ایالات متحده آمریکا بر تغییر رفتار جمهوری اسلامی ایران" با کسب نمره ۱۷/۵ و درجه بسیار خوب دفاع نموده‌ام بدینوسیله متعهد می‌شوم:

۱- این پایان‌نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان‌نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.

۲- این پایان‌نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم‌سطح، پایین‌تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی ارایه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت تحصیل قصد استفاده و هرگونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان‌نامه را داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچ‌گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضا:

بسمه تعالی

در تاریخ بیست و هشتم آبان ۱۳۹۱

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای اکبر رضائی از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره به

حروف هفده و نیم و با درجه بسیار خوب مورد تصویب قرار گرفت.

امضای استاد راهنما

ارزیابی تاثیر تحریم‌های هوشمند اقتصادی ایالات متحده آمریکا
بر تغییر رفتار جمهوری اسلامی ایران

تقدیم به همه مردان و زنان صبور سرزمین عزیزمان ایران

که با مقاومت بی نظیرشان

همه سختی‌های تحریم‌ها را به جان خریدند

تا کهن دیارمان سرفرازتر از همیشه تاریخ پایدار بماند.

تقدیر و تشکر از همه افرادی که در تدوین این پایان‌نامه مرا یاری نموده‌اند

به خصوص همسر مهربانم

که بدین منظور زحمات بی‌دریغی کشیدند

و

استادان ارجمند دانشکده علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی:

جناب آقای دکتر اردشیر سنایی، استاد راهنما

سرکار خانم دی‌دخت صادقی، استاد مشاور

و جناب آقای دکتر علیرضا سلطانی، استاد داور

بسمه تعالی دانشکده علوم سیاسی (این چکیده به منظور چاپ در پژوهش‌نامه دانشگاه تهیه شده است)	
نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد واحد: ۱۰۱
کد شناسایی پایان‌نامه: ۱۰۱۲۰۸۱۴۸۹۲۰۱۳	
عنوان پایان‌نامه: ارزیابی تاثیر تحریم‌های هوشمند اقتصادی ایالات متحده آمریکا بر تغییر رفتار جمهوری اسلامی ایران	
نام و نام خانوادگی دانشجو: اکبر رضائی شماره دانشجویی: ۸۷۰۸۵۰۱۱۱۰۰ رشته تحصیلی: مطالعات منطقه‌ای (آمریکای شمالی)	تاریخ تصویب پروپوزال: ۱۳۸۹/۱۱/۳ تاریخ صدور کد شناسایی: ۱۳۹۰/۵/۲۱ تاریخ دفاع از پایان‌نامه: ۱۳۹۱/۸/۲۸
استاد راهنما: جناب آقای دکتر اردشیر سنایی استاد مشاور: سرکار خانم دی‌دخت صادقی	
<p>چکیده پایان‌نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش‌های اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>تحریم به عنوان ابزاری برای تامین و ارتقای منافع ملی یک کشور در میانه طیفی قرار می‌گیرد که در یک سوی آن اقدامات قهرآمیز مانند توسل به نیروی نظامی و در سوی دیگر تدابیر دیپلماتیک است که هدف آن تنبیه به منظور وادار کردن کشور هدف به تطبیق خود با هدف-های دولت یا سازمان تحریم‌کننده و یا بیان ناخرسندی از رفتارهای کشور تحریم‌شده به منظور تغییر رفتار است.</p> <p>استفاده از تحریم در تاریخ به ویژه از نیمه دوم قرن بیستم بارها مشاهده شده و در این خصوص آمریکا جهت رسیدن به اهداف سیاسی‌اش شامل تغییر حکومت یا رفتار و یا دست کشیدن از اصول و آرمان‌های سایر کشورها از جمله جمهوری اسلامی ایران ید طولایی داشته است. تحریم ایران از سوی آمریکا با ماجرای اشغال لانه جاسوسی و گروهان‌گیری در آبان ۱۳۵۸ شروع و در طی بیش از سه دهه به بهانه‌های مختلف ادامه داشته است. برنامه هسته‌ای ایران فرصت مغتنمی برای آمریکا فراهم ساخت تا با تهدید جلوه دادن آن در رویکردی چندجانبه-گرایانه همراهی سایر قدرت‌ها را در تحریم ایران به دست آورد و با ارجاع پرونده هسته‌ای از شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به شورای امنیت چندین قطعنامه علیه ایران به تصویب برساند.</p> <p>با این حال، پس از روی کار آمدن باراک اوباما با سیاست خارجی دوسویه «تماس و مهار» یا «تعامل و فشار» در خصوص ایران، تحریم‌های جدیدی با عنوان «تحریم‌های هوشمند، هدفمند یا فلج‌کننده» مطرح گردید. دولت اوباما تلاش فراوان نمود با تغییر در ادبیات خود به افکار عمومی بین‌المللی نشان دهد آمریکا در تعامل با ایران جدی است. صدور پیام نوروزی، شرکت بدون پیش‌شرط در مذاکرات هسته‌ای، اشاره به نام کامل جمهوری اسلامی ایران، مکاتبه با مسئولان نظام، و ... از یک سو، و تکرار اتهام‌های نقض حقوق بشر، حمایت از تروریسم، تهدید هسته‌ای، پولشویی، و ... از سوی دیگر به موازات هم ادامه داشته است. هدف این سیاست دوسویه تغییر رفتار ایران در زمینه‌های مورد نگرانی آمریکا شامل تروریسم، حقوق بشر و فعالیت‌های هسته‌ای ذکر می‌شود. نتیجه چنین سیاستی پرهیز از روبرو شدن با دو گزینه ایران هسته‌ای و حمله نظامی به ایران است و در همین راستا آمریکا با جلب همکاری سایر کشورها اقدام به اعمال تحریم‌های هوشمند علیه مقام‌های ایرانی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، صنایع نظامی، بنیادهای مهم اقتصادی شامل بخش‌های بانکی، بیمه‌ای، تجاری و سرمایه‌گذاری، بخش انرژی شامل نفت، گاز، بنزین و پتروشیمی، بخش‌های حمل و نقلی شامل کشتیرانی و هواپیمایی نمود.</p> <p>عدم موفقیت آمریکا در کسب نتایج لازم به ویژه توقف برنامه هسته‌ای ایران از دوره «تماس» موجب شد واشینگتن عملاً فاز «مهار» با محوریت تحریم‌های تقویت‌شده را آغاز نماید. تصویب قطعنامه ۱۹۲۹ شورای امنیت و بعد تحریم‌های جامع یکجانبه آمریکا با عنوان CISADA نمود ورود به مرحله جدید اعمال تحریم‌ها علیه ایران می‌باشد.</p> <p>با توجه به اهمیت موضوع برای جمهوری اسلامی ایران و تبعات گسترده تحریم‌ها، این پژوهش سعی در بررسی ابعاد گوناگون تحریم‌ها و آثار آن بر رفتار جمهوری اسلامی ایران داشته و نتیجه می‌گیرد علی‌رغم گستردگی دامنه آثار منفی تحریم‌ها علیه کشورمان، تغییر در رفتار و سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران صورت نگرفته است.</p>	

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش‌نامه دانشگاه مناسب است تاریخ و امضا:

مناسب نیست

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
فصل اول: کلیات طرح تحقیق	
۳	۱-۱ بیان مساله
۸	۲-۱ هدف پژوهش
۸	۳-۱ سوال‌های اصلی و فرعی
۸	۴-۱ فرضیه
۸	۵-۱ متغیرها
۹	۶-۱ تعریف مفاهیم
۹	۷-۱ ادبیات پژوهش
۱۰	۸-۱ نوآوری پژوهش
۱۰	۹-۱ روش پژوهش
۱۱	۱۰-۱ روش جمع‌آوری اطلاعات
۱۱	۱۱-۱ سازمان‌دهی تحقیق
فصل دوم: چارچوب نظری	
۱۲	۱-۲ تحریم
۱۲	۲-۲ تعریف تحریم اقتصادی
۱۶	۳-۲ انواع تحریم
۲۰	۴-۲ اهداف تحریم
۲۵	۵-۲ مشکلات اجرای تحریم‌ها برای تحریم‌کنندگان
۲۸	۶-۲ موفقیت تحریم‌های اقتصادی
۳۵	۷-۲ جایگاه تحریم در حقوق بین‌الملل
۳۸	۱-۷-۲ تحریم در منشور سازمان ملل متحد
۴۲	۲-۷-۲ دلایل اصلی ناکارآمدی تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد
۴۴	۳-۷-۲ چالش‌های حقوق بشری در رژیم تحریم‌های سازمان ملل متحد

- ۲-۷-۴ تحریم‌های یکجانبه در حقوق بین‌الملل؛ مجاز یا غیر مجاز؟ ۴۵
- ۲-۸ نگاهی تاریخی به تحریم‌ها در نظام بین‌الملل ۵۴
- ۲-۹ تحریم‌های هوشمند ۶۵
- ۲-۹-۱ مراحل شکل‌گیری تحریم‌های هوشمند ۶۷
- ۲-۹-۲ سازمان ملل متحد و اجرای تحریم‌های هدفمند ۷۳
- ۲-۹-۳ توانایی کشورهای عضو ۷۴
- ۲-۹-۴ توصیه‌های فرایند ۷۶
- ۲-۹-۵ حقوق بشر در رژیم تحریم‌های هوشمند ۸۵
- ۲-۹-۶ تحریم‌های مالی هوشمند ۸۸

فصل سوم: تحریم‌های اعمال شده علیه جمهوری اسلامی ایران

- ۳-۱ سابقه تاریخی تحریم‌ها علیه ایران ۱۰۲
- ۳-۲ تحریم‌های آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران ۱۰۲
- ۳-۲-۱ دوره جیمی کارتر (۱۹۸۱-۱۹۷۹) دوره اشغال لانه جاسوسی و گروگان‌گیری ۱۰۶
- ۳-۲-۲ دوره رونالد ریگان (۱۹۸۱-۱۹۸۹) دوره جنگ تحمیلی عراق علیه ایران ۱۱۲
- ۳-۲-۳ دوره جرج بوش پدر (۱۹۹۳-۱۹۸۹) دوران بازسازی ۱۱۵
- ۳-۲-۴ دوره بیل کلینتون (۲۰۰۱-۱۹۹۳) دوره مهار دوگانه و قانون تحریم ایران و لیبی ۱۱۸
- ۳-۲-۵ دوره جرج بوش پسر (۲۰۰۹-۲۰۰۱) دوره پس از ۱۱ سپتامبر ۱۴۱

فصل چهارم: تحریم‌های هوشمند اقتصادی آمریکا علیه ایران در دوره ریاست جمهوری

باراک اوباما

- ۴-۱ وضعیت داخلی و بین‌المللی آمریکا ۱۵۷
- ۴-۲ از انتخابات ریاست جمهوری آمریکا تا انتخابات ریاست جمهوری ایران ۱۵۸
- ۴-۳ آغاز دوره دوم ریاست جمهوری آقای احمدی‌نژاد ۱۶۷
- ۴-۴ شدیدترین قطعنامه تحریمی شورای امنیت ۱۸۰
- ۴-۵ تحریم‌های جامع ایران، پاسخ‌گویی، و سرمایه‌گذاری ۲۰۱۰ (سیسادا) ۱۸۳

فصل پنجم: بررسی تاثیر تحریم‌های هوشمند آمریکا بر جمهوری اسلامی ایران

۲۱۲	۱-۵ وضعیت اقتصاد ایران در حال حاضر
۲۱۴	۱-۱-۵ اقتصاد نفتی
۲۱۴	۲-۱-۵ نظام اقتصادی مختلط
۲۱۴	۳-۱-۵ اقتصاد تک‌محصولی
۲۱۵	۲-۵ مقاصد آمریکا از فشار بر ایران
۲۱۸	۳-۵ هزینه تحریم‌های اقتصادی ایران برای آمریکا
۲۲۱	۴-۵ تاثیر تحریم‌های یکجانبه، چندجانبه و بین‌المللی بر رفتار ایران
۲۲۳	۱-۴-۵ پیامدهای اقتصادی، مالی، تجاری، سرمایه‌گذاری، بانکی و بیمه‌ای
۲۴۰	۲-۴-۵ پیامدهای مبادلات انرژی (نفت، گاز، بنزین، و پتروشیمی)
۲۴۶	۳-۴-۵ پیامدهای حمل و نقلی (کشتیرانی و هواپیمایی)
۲۵۷	نتیجه‌گیری
۲۶۶	پیوست شماره ۱
۲۶۹	فهرست منابع و مآخذ
۲۸۶	چکیده انگلیسی

فهرست جدول‌ها

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۳۲	۱-۲ جدول خلاصه‌ای از فشارهای ایجاد شده در تحریم‌های دهه ۱۹۹۰ سازمان ملل متحد
۶۱	۲-۲ جدول مهم‌ترین تحریم‌های اعمال شده در طول سال‌های جنگ سرد
۲۵۳	۱-۵ جدول میزان مبادلات تجاری بین ایران و آمریکا

بسم ... الرحمن الرحيم

مقدمه:

برای ایرانی‌ها واژه "تحریم" واژه بیگانه و غریبی نیست، چرا که بیشتر جمعیت حال حاضر ایران که بنا بر آخرین آمارهای داخلی و خارجی قشر جوان هستند، از زمان طفولیت اگر با این واژه سر و کار نداشته باشند، لااقل آثار آن را در زندگی خود حس و تجربه نموده‌اند. تحریم ایران واژه‌ای مقارن با کوتاهی دست ایالات متحده آمریکا از این سرزمین و مترادف با شکست ابرقدرتی است که داعیه رهبری جهان - دست کم جهان غرب - را داشت و زمانی مهم‌ترین شریک خارجی ایران زمان رژیم پیشین محسوب می‌شد و با فراغ بال در این کشور هر کاری مایل بود انجام می‌داد به طوری که حتی شاه نیز به این مساله اذعان داشت و خطاب به وزیر خزانه‌داری دولت کارتر اعتراف کرده بود که «ارتش در دست شما بود، اقتصاد مملکت را خودتان برنامه‌ریزی می‌کردید، ساواک را خودتان و اسرائیل تاسیس کردید، پلیس را دولت جنابعالی تربیت می‌کرد، چیزی نبود که من از شما پنهان کرده باشم، حال هم نباید همه شکست‌های‌تان را به گردن من بیندازید.» (محمدی، ۱۳۷۴، ۱۸) اما با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی در ایران که واکنش یکپارچه و قدرتمند ملت ایران در برابر آن وضعیت نابرابر، نابهنجار و تحمل‌ناپذیر بود، نقطه پایانی بر حضور آمریکا در ایران زده شد و در واقع ماهیت ضد آمریکایی انقلاب اسلامی موجب شد که پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی در ایران نیز مناسبات ایران و آمریکا هرگز عادی و بهنجار نشود.

از این‌رو ایالات متحده از بیم از دست دادن منافع خود در ایران و سراسر منطقه، اقدام‌های گسترده‌ای را با هدف تضعیف و مهار نهضت اسلامی ایران و شاید از آن مهم‌تر مهار فلسفه سیاسی انقلاب ایران انجام داد که از آن جمله می‌توان به اعمال تحریم‌های گوناگون اقتصادی و وضع قوانین و مقررات مختلف علیه نظام نوپای جمهوری اسلامی اشاره نمود که پس از ۳۴ سال تا به امروز نیز ادامه دارد. این حقیقت در بیانات مقام معظم رهبری به زیبایی هر چه تمام‌تر تبیین شده که «سیاست استکباری، زمین زدن ملت ایران و نظام جمهوری اسلامی از راه اقتصاد است. تحریم‌ها گرچه بهانه‌اش مساله انرژی

هسته‌ای است، اما دروغ می‌گویند. عامل طرح مساله تحریم‌ها، انرژی هسته‌ای نیست. شاید یادتان هست تحریم‌های عمده‌ای که سرآغاز تحریم‌های این کشور بود، آن وقتی بود که اصلاً نامی از مساله هسته‌ای در این کشور نبود ... هدف تحریم‌ها، فلج کردن اقتصادی است ... پس هدف دشمن زمین زدن جمهوری اسلامی است، یعنی زمین زدن ایران اسلامی، یعنی زمین زدن ملتی که با حضور خود، با پشتیبانی خود، با حمایت خود این نظام را تا امروز پیش برده و رشد داده و رونق داده.» (روزنامه ایران، ۱۳۹۰/۵/۲۹) رهبر معظم انقلاب با تاکید بر شناخت اهداف، ابزار و سلاح دشمن، جهاد اقتصادی را راه ناکامی هدف خصمانه دشمن تبیین فرمودند که با تلاش، تدبیر و شتاب بیشتر در تحقق اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله محقق می‌شود.

با این حال استفاده از تحریم‌ها در حوزه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل به طور کل و به عنوان یک ابزار در سیاست خارجی بحثی بسیار سابقه‌دارتر از مناسبات ایران و آمریکا است. در مورد اینکه تحریم اساساً به چه منظوری اعمال می‌شود و چه اهدافی را در سیاست خارجی دنبال می‌کند، نظریه‌های گوناگونی وجود دارد که به انگیزه کشورهای مختلف برای اعمال تحریم‌ها علیه دیگر کشورها می‌پردازند ولی همه نظریه‌ها بر این نکته اتفاق نظر دارند که تحریم اقتصادی به عنوان ابزاری برای تامین و ارتقای منافع سیاست خارجی یک کشور در میانه طیفی قرار می‌گیرد که در یک سوی آن دشوارترین اقدام‌های قهرآمیز از جمله توسل به نیروی نظامی و جنگ، و در سوی دیگر تدابیر دیپلماتیک است. بنابراین تحریم اقتصادی اقدامی غیر نظامی است که بر انتقال کالا، خدمات و سرمایه یک کشور تاثیر نامطلوبی می‌گذارد و هدف آن، تنبیه به منظور وادار کردن آن کشور به تطبیق خود با هدف‌های سیاسی دولت تحریم‌کننده و یا بیان ناخرسندی تحریم‌کننده از رفتارهای کشور تحریم‌شونده است. از آنجا که جمهوری اسلامی ایران سال‌ها مشمول تحریم‌های اقتصادی، سیاسی و نظامی ایالات متحده آمریکا بوده، بررسی موضوع تحریم‌های آمریکا علیه کشورمان و موفقیت یا عدم موفقیت آن، و به عبارتی ارزیابی تاثیر تحریم‌ها بر تغییر رفتار جمهوری اسلامی ایران ضرورت و اهمیت پیدا می‌کند.

فصل اول

کلیات طرح تحقیق

۱-۱ بیان مساله:

دنیای کنونی متأثر از وضعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک ویژه‌ای است که ادامه حیات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کشورها را بدون داشتن رابطه با دیگران تقریباً غیر ممکن می‌سازد. این وابستگی متقابل در عرصه‌های مختلف به اندازه‌ای قابل توجه است که به صراحت می‌توان گفت حیات بین‌الملل بدون وجود آن در معرض خطر جدی خواهد بود. اوج این وابستگی در نیازهای متقابل اقتصادی میان کشورهاست که اگر با دقت در آن اندیشیده شود، ملاحظه می‌گردد که «اقتصاد» در حیات امروز جامعه بین‌الملل به عنوان عاملی اساسی ایفای نقش می‌کند.

در این شرایط، نمی‌توان کشوری را یافت که از تمامی منابع اقتصادی اعم از سرمایه، نیروی کار و تجهیزات، به طور کامل برخوردار بوده و بتواند همه نیازهای اقتصادی خویش را به تنهایی برطرف نماید. در این خصوص اگر به پیشرفته‌ترین یا کم‌تر توسعه‌یافته‌ترین کشورهای جهان نظری افکنده شود، به وضوح مشخص خواهد شد که هر یک از این دو به نحوی غیر قابل انکار به یکدیگر وابسته و یا حداقل به لحاظ نظری به یکدیگر نیازمند می‌باشند. از این‌رو، با پایان یافتن عصر انزوایی کشورها در دوران معاصر از یک‌سو و قطب‌بندی‌های نوین جهانی از سوی دیگر، نقش اقتصاد در زندگی بشر و جامعه جهانی به اثبات رسیده است. در نظم قدیم و در دوران جنگ سرد، بافت و ماهیت ائتلاف کشورها در سیاست بین‌المللی در مبنای سیاسی و ایدئولوژیک تعریف می‌شد، اما هم‌اکنون ائتلاف کشورها با محورهای تجارت، سهم بازار، تقسیم کار و عموماً روابط اقتصادی معنا می‌یابد. به عبارت دیگر، منطقه-گرایی اقتصادی در جهان کنونی مبنای ائتلاف در سیاست بین‌الملل شده است. بنا به همین درجه از اهمیت است که ملاحظه می‌شود کشورهای قدرتمند اقتصادی جهان تاکنون حربه‌های اقتصادی را به عنوان اهرم فشار علیه کشورهایی که از اهداف سیاست خارجی‌شان پیروی نکرده‌اند - به رغم مذموم بودن این عمل - به کار گرفته‌اند.

دولت‌ها برای تحقق اهداف و تامین منافع خود در سياست خارجي از ابزارها، تكنيك‌ها و حربه‌هاي مختلفي استفاده مي‌كنند كه بهره‌برداري صحيح از اين تكنيك‌ها در ميزان موفقيت واحدهاي سياسي بسيار موثر است، تا جايي كه جهت‌گيري‌هايي كه دولت‌ها در سياست خارجي شان اتخاذ مي‌كنند بر اساس استفاده از ابزارهاي سياسي و ديپلماتيك، حربه‌هاي اقتصادي، نظامي، و حتي فرهنگي مورد ارزيابي قرار مي‌گيرد.

براي بهره‌گيري از اين ابزارها در مرحله اجراي سياست خارجي، بايد در روند اتخاذ تصميم‌ها و اجراي آنها ارتباط منطقي وجود داشته باشد، يعني چنانچه در فرايند سياست‌گذاري‌ها ارزيابي درستي از عناصر تشكيل‌دهنده قدرت به عمل نيايد و واقعيتهاي محيط بين‌الملل مورد توجه قرار نگيرد، هيچ‌گاه اهداف سياست خارجي ميسر نمي‌شوند. در چنين وضعيتي دولت‌ها صرفاً مجبور به واكنش نسبت به داده‌هاي سياست خارجي ساير واحدهاي سياسي مي‌شوند و قادر به طرح خواستها و تامين منافع ملي خود نخواهند بود. بدين ترتيب تا زماني كه درك درستي از اهداف و منافع ملي و به طور كلي سياست خارجي حاصل نشده و ارزيابي صحيحي از امكانات خود و رفتارهاي بين‌المللي صورت نگرفته باشد، كيفيت به كارگيري اين تكنيك‌ها با بحران روبرو خواهد شد و گاهي وقت‌ها ممكن است اين امر سبب شود تا مجريان سياست خارجي ابزارهايي را به خدمت بگيرند كه تناسبی با اهداف‌شان نداشته باشد.

حربه‌هاي اقتصادي شامل ابزارهاي فشار يا اجبار اقتصادي، مالي، تجاري و تكنولوجيك براي تحقق هدف‌ها و تامين منافع ملي به كار گرفته مي‌شوند. در اين راستا دولت استفاده‌كننده از اين حربه‌ها سعی مي‌كند دولت ديگري را به تغيير در رفتارهاي سياست خارجي اش وادار كند به گونه‌اي كه دگرگوني‌هاي حاصل در داده‌هاي سياست خارجي آن دولت، منافع دولت استفاده‌كننده از حربه را تامين كند. (قوام، ۱۳۷۷، ۲۱۰) بايد توجه داشت كه هدف نهايي ممكن است سياسي، اجتماعي، امنيتي و نظامي باشد و صرف اقتصادي لزوماً نيست. هر چه قدرت و توانايي دولتي كمتر باشد، در نتيجه وابستگي اش به دولت‌هاي ديگر بيشتري است و به عبارت ديگر آسيب‌پذيري اش در برابر حربه‌هاي اقتصادي بيشتري مي‌شود. ذكر اين نکته ضروري است كه استفاده از اين حربه‌ها چه در زمان صلح و چه در زمان جنگ در تغيير رفتار دولت‌ها موثر بوده است. بنابراين ملاحظه مي‌شود در بيشتري موارد اقدام‌هاي اقتصادي به نفع و يا به ضرر واحدهاي سياسي به منظور دگرگوني استراتژي‌ها، تغيير جهت‌گيري‌هاي سياست خارجي، و سازوار كردن داده‌هاي جديد با منافع و اهداف دولت استفاده‌كننده بوده است و در مواردی كه اقتصاد دولت

تحریم‌شونده آسیب‌پذیر نیست، جنبه نمادین نمایش پابندی، نشان دادن تصمیم قاطع، و یا اعتراض علنی می‌باشد. (هالستی، ۱۳۷۳، ۳۷۷)

در هر صورت در حالی بهره‌گیری از حربه‌های اقتصادی موثر است و می‌تواند اهداف و منافع دولت استفاده‌کننده را تامین نماید که:

- دولت استفاده‌کننده میزان توانایی و قدرت خود از هر نظر ایدئولوژیک، اقتصادی، نظامی و ... را ارزیابی نماید.

- درجه نیازمندی دولت هدف در زمینه‌های مختلف بررسی شود.

- واکنش دولت هدف و سایر دولت‌ها پیش‌بینی گردد.

با مجموعه این بررسی‌ها میزان موفقیت یک حربه اقتصادی تعیین می‌شود. (قوام، همان، ۲۱۵)

انواع حربه‌های اقتصادی عبارتند از: تحریم اقتصادی و تجاری، محاصره اقتصادی، عدم اعطای وام، جلوگیری از دسترسی به تکنولوژی و خودداری از صدور آن، مسدود نمودن دارایی‌ها، سرمایه‌برداری و عدم مشارکت در سرمایه‌گذاری، افزایش تعرفه‌های گمرکی، سهم‌بندی، تنظیم فهرست سیاه، ممنوعیت معامله، سلب مالکیت، و عدم صدور مجوز صادرات و واردات، و ...

و اما در مورد تحریم‌های اقتصادی باید گفت که همیشه برای دفاع از موضوع خاصی در روابط میان کشورها، مباحثی برای به ثمر رساندن تصمیم‌های یک طرف قضیه نسبت به طرف مقابل لحاظ می‌شود. تحریم‌ها نیز نوعی از اعمال فشار یک دولت بر دولت‌های مقابل آن برای رسیدن به مقصود و منافع داخلی خویش است. در دنیای معاصر بسیاری از تحریم‌های لحاظ‌شده بر دیگر کشورها، از جانب کشورهای توسعه‌یافته غربی صورت پذیرفته است، و در نتیجه بسیاری از تحریم‌ها چون به منافع دولت تحریم‌شونده و سایر دولت‌هایی که قصد برقراری ارتباطات سیاسی و اقتصادی با آن را دارند، ضرر و زیان می‌رساند، خارج از منافع عمومی دولت‌هاست. از این‌رو اگر بخواهیم تعریف ساده‌ای از تحریم ارائه کنیم، عبارتست از تدابیری قهرآمیز که توسط کشور یا گروهی از کشورها علیه کشوری که به قوانین بین‌المللی تجاوز نموده و یا از معیارهای اخلاقی مورد قبول تخطی کرده باشد، اعمال می‌شود. هدف کشور تحریم‌کننده یا تحریم‌کنندگان آنست که کشور متخلف را مجبور کنند تا دست از اعمال خود بردارد و یا لاقلاً برای پایان دادن به رفتار غیر قابل قبولش پشت میز مذاکره بنشیند. (آقابخشی و افشاری‌راد، ۱۳۷۴، ۲۱۳)

تحریم اقتصادی به منظور دستیابی به اهداف سیاست خارجی، تاریخ بسیار طولانی و مجادله-برانگیزی داشته که از یونان باستان آغاز و تاکنون ادامه یافته است. در دوران معاصر ایالات متحده آمریکا به عنوان یکی از قطب‌های قدرتمند اقتصادی، از اولین پرچمداران اعمال تحریم‌های اقتصادی بوده و به تلاش از این راه برای نیل به اهداف خویش استفاده‌های بی‌شماری کرده و در تعدادی از موارد نیز به هدف نهایی‌اش نایل آمده است. ذکر این نکته ضروری است که پس از پایان جنگ‌های استقلال‌طلبانه آمریکا، این کشور در معاهده‌ای که با انگلستان به امضا رساند، استفاده از حربه تحریم اقتصادی را عملی غیر انسانی تلقی نمود و به کارگیری آن را تحت هر شرایطی برخلاف مصالح و منافع بشری برشمرد و آن را محکوم کرد. (آذری، ۱۳۸۷، ۲) با این وجود، به استناد تاریخ، این کشور به ویژه بعد از جنگ جهانی دوم بیشترین استفاده از این اهرم علیه سایر جوامع و کشورها را داشته است. به طوریکه طبق آماري که در سال ۲۰۰۷ منتشر شد، بعد از جنگ جهانی اول تا آن سال تعداد ۱۸۳ تحریم اقتصادی اعمال شده بود که ۱۴۰ مورد آن توسط آمریکا صورت گرفت. (روزنامه ایران، ۱۳۸۶/۶/۱۷) اما به اعتقاد برخی دیگر از اندیشمندان، بسیاری از تحریم‌ها جنبه منافع فردی - نه بین‌المللی - داشته و کشورهای توسعه-یافته خصوصاً ایالات متحده تحریم‌های فراوانی را نسبت به کشورهایی که در گروه دوستانش قرار نمی-گیرند، لحاظ می‌کنند. از جمله این کشورها ایران است که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی مورد تحریم-های شدید اقتصادی و سیاسی غرب به ویژه آمریکا قرار گرفته است (ضابطی، ۱۳۸۶، ۵۰) و در سال‌های اخیر جمهوری اسلامی ایران به دلیل پافشاری بر حق خود جهت برخورداری از انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای، در پی ارجاع پرونده هسته‌ای‌اش به شورای امنیت سازمان ملل متحد با تحریم‌های اقتصادی به ویژه تحریم‌های مالی و بانکی روبرو شد. این در حالیست که از آغاز اعمال تحریم‌های اقتصادی آمریکا بر ضد کشورمان، پرسش‌های متعددی مطرح شده است. عده‌ای از منظر ابزار سیاست خارجی درباره تحریم اقتصادی بحث کردند. برخی نیز تحریم اقتصادی را جایگزینی برای ابزار نظامی لحاظ نمودند، بدین معنی که آمریکا همچنان به دنبال نفوذ و مداخله در جمهوری اسلامی است و مناسب‌ترین ابزار، اقتصاد است. نگرش برخی دیگر اینست که اصولاً باید تحریم را بخشی از تلاش‌های راهبردی و دایمی آمریکا در قبال جمهوری اسلامی ایران لحاظ نمود. به سخن دیگر، تحریم یکی از اجزای سیاست مهار ایران از سوی آمریکاست.

با این وجود، بسیاری از کشورها سیاست تحریم‌های یکجانبه آمریکا را محکوم می‌کنند و آن را ناکارآمد می‌دانند. برای مخالفت با این سیاست، دلایل گوناگونی ذکر شده است. بسیاری بحث کرده‌اند که این قانون داخلی، ابعاد برون‌مرزی دارد و کشورها نباید قوانین خود را بدین وسیله بر کشورهای دیگر تسری دهند. برخی دیگر سیاست تحریم را ابزار مناسبی برای حل و فصل مسایل نمی‌دانند و معتقدند که هیچ کشوری نباید اجازه داشته باشد که پیوسته از این ابزار برای اعمال نظریات خود بهره گیرد.

با اینکه اعمال تحریم‌های اقتصادی چیز جدیدی نیست و دست کم از جنگ جهانی اول به این سو تحریم اقتصادی به عنوان ابزاری قوی در سیاست خارجی کشورها مطرح بوده است، ولی ساز و کارهای عملی تحریم‌های اقتصادی و عواملی که در موفقیت یا شکست آن دخیل هستند چندان متنوع است که کشورهای تحریم‌کننده نمی‌توانند پیش‌بینی درستی از آن داشته باشند. به همین ترتیب توجه به تحولات روزمره و اظهارات سیاستمداران و دولتمردان کشورهای تحریم‌کننده و تحریم‌شونده نیز در مواردی گمراه‌کننده است زیرا چه بسا خود آنها نیز از کاری که انجام می‌دهند درک درستی نداشته باشند. بنابراین دانستن موقعیت تحریم و نوع نگرش به آن در روابط کشورها اهمیت فراوانی دارد تا بدانجا که می‌تواند حتی در تصمیم‌گیری‌های قضایی در اختلاف‌های میان کشورها تاثیرگذار باشد. چنانچه در دعوی ایران علیه آمریکا در قضیه سکوه‌های نفتی شاهد آن بودیم که استنادات نادرست ایران در مورد تحریم، چگونه روند را به نفع آمریکا دگرگون ساخت. (ممتاز، ۱۳۸۴، ۱۵۹)

این پژوهش ضمن تشریح ویژگی‌های گوناگون تحریم‌های بین‌المللی هوشمند - که شکل نوینی از تحریم‌های اقتصادی بوده و هدف‌های خاصی را به جای کلیت کشور نشانه می‌روند - کارایی آنها علیه جمهوری اسلامی ایران را بررسی نموده و اثرات و پیامدهای آن را بر اقتصاد کشور ارزیابی می‌کند. ذکر این نکته ضروری است که به زعم نگارنده، اعمال تحریم‌های اقتصادی از مصادیق «براندازی نرم» است که بر اساس آن با ایجاد زمینه‌های نارضایتی از طریق ایجاد اختلال در ساختار اقتصادی، موجب چالش سیاست‌گزاران و تصمیم‌گیران با عموم جامعه می‌شود چرا که کشورهای تحریم‌کننده مردم کشور هدف را مجبور می‌سازند که خود علیه حاکمیت و دولت‌شان دست به اعتراض زده و خواستار تغییر آن شوند.

با عنایت به این مقدمه و با توجه به اهمیت موضوع تحریم‌های یکجانبه و چندجانبه بر ضد جمهوری اسلامی ایران، لزوم مطالعه آثار و تبعات تحریم‌ها و راهکارهای کاهش زیان‌های ناشی از آن بیش از پیش ضروری می‌نماید.

۱-۲ هدف پژوهش:

هدف این پژوهش بررسی عملکرد تحریم‌های هوشمند اقتصادی به رهبری ایالات متحده آمریکا علیه کشورمان و تبیین نقاط قوت و ضعف سیاست‌های اعمال شده از سوی آمریکا می‌باشد. این پژوهش قصد ندارد به طور جدی بر اهمیت تحریم صحنه بگذارد، بلکه تلاش دارد اقدام‌های متقابل برای کاهش هزینه‌های کشور و افزایش کارایی را بررسی نماید.

۱-۳ سوال‌های اصلی و فرعی:

سوال اصلی این پژوهش عبارتست از: سیاست تحریم‌های هوشمند اقتصادی به رهبری ایالات متحده آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران تا چه اندازه بر رفتار یا سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران موثر بوده است؟

سوال‌های فرعی این پژوهش نیز عبارتند از:

تحریم‌های اقتصادی در سیاست بین‌الملل چه جایگاهی دارد؟

دلایل آمریکا برای اعمال تحریم‌های اقتصادی بر ضد جمهوری اسلامی ایران چیست؟

آمریکا از اعمال تحریم‌های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران به دنبال چه اهدافی است؟

مبانی حقوقی تحریم‌های اقتصادی اعمال شده علیه جمهوری اسلامی ایران چیست؟

۱-۴ فرضیه:

فرضیه این پژوهش عبارتست از اینکه: با وجود پیامدهای تحریم هوشمند اقتصادی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران، ایالات متحده نتوانسته این کشور را وادار به تغییر در رفتار یا سیاست‌های اصولی خود نماید.

۱-۵ متغیرها:

متغیرهای این پژوهش عبارتند از:

متغیر مستقل: تحریم‌های هوشمند اقتصادی ایالات متحده آمریکا

متغیر وابسته: سیاست‌ها و رفتار جمهوری اسلامی ایران